

Խորիւէ Լուիս Բորիւէ

ՓԻԷՌ ՄԵՆԱՐ՝ «ՔԻՇՈՒ»Ի ՀԵՂԻՆԱԿ

Թրգմ.՝ Վարդան Մատթէոսեան

(Ինքնագիր գրական հանդէսին մէջ լոյս տեսած Նոյեմբեր 2015ին)

Սիլվիանա Օքամփոյին

Այս վիպագրի ձգած տեսանելի ստեղծագործութիւնը կարելի է թուարկել դիւրութեամբ ու կարճաճօտ կերպով: Աններելի են, ուրեմն, մատամ Անրի Պաշլիէի գործած անտեսումներն ու յաւելումները խաբեբայ ցուցակի մը մէջ, գոր թերթ մը, որուն «բողոքական» միտումները յայտնապէս գաղտնիք չեն, առանց փափկանկատութեան առաջարկած է իր խեղճ ու կրակ ընթերցողներուն, որքան որ վերջիններս քիչ են ու կալվինական, եթէ ոչ մասուն կամ թլփատուած: Մենարի հարագատ ընկերները այդ ցուցակը ողջունած են ահագանգով եւ նոյնիսկ որոշ տխրութեամբ: Կարծէք երէկ հաւաքուած էինք անոր մարմարեայ դամբանին առջեւ՝ չարագուշակ նոնիներուն մէջ, իսկ այսօր Սիսալը արդէն կը փորձէ աղօտել անոր Յուշը... Վնասպէս, կարճ ուղղում մը անխուսափելի է:

Գիտեմ, որ խեղճուկ հեղինակութիւնս կարելի է խնդրոյ առարկայ դարձնել դիւրութեամբ: Այսուհանդերձ, կը յուսամ, որ ինծի պիտի թոյլատրուի երկու հեղինակաւոր վկայութիւններ յիշել: Պարոնուհի տը Պաքուրը (որուն անմոռանալի «Ուրբաթ»ներուն ողբացեալ բանաստեղծը նանչնալու պատիւը ունեցայ) սիրայօժար վաւերացուցած է հետագայ տողերը: Կոմսուհի Պանիոնեհին՝ Մոնաքոյի իշխանապետութեան ամենէն նուրբ հոգիներէն մէկը (այժմ՝ Փենսիլվանիոյ Փիթսպուրկ քաղաքի, ի հետեւանս անոր ամուսնութեան միջազգային մարդասէր Սիմոն Քաուցշի հետ, որ, կը ցաւիմ ըսել, այնքան դատաւիտուած է իր անշահախնդիր գործարքներու զոհներուն կողմէ), «նշմարտութեան ու մահուան ի խնդիր» (անոր խօսքերն են) զոհած է ազնուական վերապահութիւնը, որ զայն կը յատկանշէ, եւ նոյնպէս ինծի կը պարգեւէ իր բարեհաճութիւնը այն բաց նամակով, որ հրատարակուած է *Luxe* ամսագրին մէջ: Այդ գովեստները, կը կարծեմ, անբաւարար չեն:

Ըսած եմ, որ Մենարի *տեսանելի* ստեղծագործութիւնը կարելի է թուարկել դիւրութեամբ: Իր անձնական դիւանը բարեխղճօրէն ուսումնասիրելով, ճշդած եմ, որ բաղկացած է հետեւեալ նիւթերէն.

ա) Խորհրդապաշտ հնչեակ մը, որ երկու անգամ (տարբերութիւններով) հրատարակուած է *La Conque* ամսագրին մէջ (Մարտ եւ Հոկտեմբեր 1899ի թիւեր):

բ) Մենագրութիւն մը՝ բանաստեղծական հասկացութիւններու բառացանկ կազմելու կարելիութեան մասին, որոնք սովորական լեզուի բառերու հոմանիշեր կամ շրջասութիւններ չըլլային, «այլ իտէալական առարկաներ, որոնք ստեղծուած են ըստ փոխադարձ պայմանադրութեան եւ էապէս կոչուած բանաստեղծական կարիքներու համար» (Նիմ, 1901):

գ) Մենագրութիւն մը՝ Տեֆարթի, Լայպնիցի եւ ձոն Ուիլֆինսի մտածողութեան «որոշ կապերու կամ ազգակցութիւններու» մասին (Նիմ, 1903):

դ) Մենագրութիւն մը՝ Լայպնիցի “*Characteristica universalis*”ի մասին (Նիմ, 1904):

ե) Թեֆնիֆ յօդուած մը՝ ճատրակը հարստացնելու կարելիութեան մասին, որ կ’ենթադրէ նաւակի զինուորներէն մէկը դուրս ձգել: Մենար այդ նորամուծութիւնը կ’առաջարկէ, կը յանձնարարէ, կը քննարկէ եւ ի վերջոյ կը մերժէ:

զ) Մենագրութիւն մը՝ Ռամոն Լուլի “*Ars magna generalis*”ի մասին (Նիմ, 1906):

է) Թարգմանութիւն մը՝ յառաջաբանով ու ծանօթագրութիւններով, Ռույ Լոփէս տէ Սեկուրայի *Libro de la invención liberal y arte del juego de axedrez*ի (Փարիզ, 1907):

ը) Սեւագրեր մենագրութեան մը՝ ձորն Պուլի խորհրդանշական տրամաբանութեան մասին:

թ) Քննութիւն մը՝ ֆրանսական արձակի տաղաչափական հիմնական օրէնքներուն, պարզաբանուած՝ Սէն-Սիմոնի օրինակներով (*Revue des langues romanes*, Մոնփրլիէ, Հոկտեմբեր 1909):

ժ) Պատասխան մը Լիւֆ Տուրթէնի դէմ (որ մերժած էր այդ օրէնքներուն գոյութիւնը), պարզաբանուած՝ Լիւֆ Տուրթէնի օրինակներով (*Revue des langues romanes*, Մոնփրլիէ, Դեկտեմբեր 1909):

ժա) Ձեռագիր թարգմանութիւն մը՝ Քելվետոյի *Aguja de navegar cultos*ի, խորագրուած՝ “*La boussole des précieux*”:

ժբ) Նախաբան մը՝ Գարուլու Ուրֆատի վիմագրութիւններու ցուցահանդէսի ցուցակին (Նիմ, 1914):

ժգ) *Les problèmes d'un problème* (Փարիզ, 1917) գործը, որ ժամանակագրական կարգով կը քննարկէ Աֆիլէսի եւ կրիայի նշանաւոր հարցին լուծումները: Ցարդ այս գիրքէն երկու հրատարակութիւն լոյս տեսած է. երկրորդի բնաբանը Լայպնիցի խորհուրդն է՝ “Ne craignez point, monsieur, la tortue”, եւ վերամշակած է Ռասըլի եւ Լայպնիցի նուիրուած գլուխները:

ժդ) Թուլէի «շարահիւսական սովորութիւններ»ուն յամառ վերլուծում մը (*N.R.F.*, Մարտ 1921): Կը յիշեմ, որ Մենար կը յայտարարէր, թէ դատափետելն ու գովաբանելը զգացական գործողութիւններ են, որոնք քննադատութեան հետ որեւէ աղերս չունին:

ժե) Փօլ Վալերիի “Cimetière marin”ի փոխադրութիւն մը՝ աղեֆսանդրեան տողերով (*N.R.F.*, Յունուար 1928):

ժզ) Փօլ Վալերիի դէմ պարսաւ մը՝ Ժագ Ռըպուլի *Hojas para la supresión de la realidad*ի մէջ: (Այդ պարսաւը, փակագիծի մէջ, ճիշդ հակառակ պատկերն է բուն կարծիքին՝ Վալերիի մասին: Վալերի այդպէս ալ հասկցած է եւ երկու մարդոց հինաւուրց բարեկամութիւնը վտանգուած չէ):

ժէ) Կոմսուհի Պանիոտենիոյի «սահմանում» մը՝ «յաղթական հատոր»ին մէջ (բնորոշումը ուրիշ աշխատակիցի մը՝ Կապրիէլէ տ'Անունցիոյին կը պատկանի), գոր այս տիկինը ամէն տարի կը հրատարակէ՝ լրագրութեան անխուսափելի կեղծիքները սրբագրելու եւ «աշխարհին ու Խտալիոյ» ներկայացնելու հարագատ պատկերը իր անձին, որ ենթակայ է (անոր գեղեցկութեան ու վարմունքին պատճառով) այնքան անճիշդ կամ փութկոտ մեկնաբանութիւններու:

ժը) Պարոնուհի տը Պաֆուրին նուիրուած սքանչելի հնչեակներու շարք մը (1934):

ժթ) Չեռագիր ցուցակ մը բանաստեղծութիւններու, որոնք իրենց բարձր որակը կէտադրութեան կը պարտին¹:

Մինչեւ հոս (բացի տարտամ, պարագայական քանի մը հնչեակներէ՝ մատամ Անրի Պաշլիէի հիւրընկալ, կամ ընչաքաղց, ալպոմին համար)՝ Մենարի *տեսանելի* գործը, իր ժամանակագրական կարգով: Ահա կ'անցնիմ միւսին՝ գաղտնի, անվերջանալիօրէն հերոսական, անգուգական, նաեւ (ափսոս'ս մարդու կարելիութիւններուն)՝ անաւարտ գործին: Այդ՝ գուցէ մեր ժամանակներուն ամենէն նշանակալից գործը,

¹ Մատամ Անրի Պաշլիէ նաեւ կը թուարկէ Սուրբ Փռանկիսկոս Սալեսիացիի *Introduction à la vie dévote*ի՝ Քեվետոյի կատարած բռնացի տարբերակին մէկ բռնացի տարբերակը: Նման գործի հետքը չկայ Փիէռ Մենարի գրադարանին մէջ: Մեր բարեկամին թիրըմբոնուած մէկ կատակը ըլլալու է:

բաղկացած է «Տոն Քիշոթ»ի առաջին մասի իններորդ եւ երեսուներորդ գլուխներէն եւ քսաներկորդ գլուխի մէկ հատուածէն: Գիտեմ, որ նման պնդում ձաբոտուի կրնայ թուիլ. այդ «ձաբոտուի»ին արդարացումը այս գրութեան հիմնական նպատակն է²:

Երկու բնագրեր՝ անհաւասար արժէքով, ներշնչած են այս ձեռնարկը: Անոնցմէ մէկը Նովալիսի բանասիրական այն հատուածն է — թիւ 2005՝ ըստ Տրեգտէնի հրատարակութեան —, որ կ'ուրուագծէ տուեալ հեղինակի մը հետ *ամբողջական նոյնականութեան* նիւթը: Միւսը մակաբոյծ այն գիրքերէն է, որոնք Քրիստոսը կը տեղաւորեն փարիզեան ծառուղիի մը մէջ, Համլէթը՝ Քանըպիէոի մէջ, կամ Տոն Քիշոթը՝ Ուոլ Սթրիթի մէջ: Ինչպէս ճշակաւոր ամէն ոք, Մենար նողկալի կը համարէր այդ անիմաստ ծաղրանմանութիւնները, որոնց միակ օգուտն էր, կ'ըսէր, ժամանակավրիպումի ուսմիկ հանոյքը պատճառել կամ (ինչ որ ա՛լ աւելի վատ է) մեզ հիացնել նախնական այն գաղափարով, որ բոլոր ժամանակները նոյնական են, կամ տարբեր: Աւելի շահեկան կը թուէր անոր, թէեւ գործադրումը հակասական ու մակերեսային կը գտնէր, Տօտէի յայտնի առաջարկը. հանճարեղ հիտալկոն եւ իր զինակիրը միացնել *մէկ*՝ Թարթարէնի կերպարին մէջ... Անոնք, որ ակնարկած են, որ Մենար կեանքը նուիրած էր ժամանակակից «Քիշոթ» մը գրելու՝ կ'արատաւորեն անոր պայծառ յիշատակը:

Ան չէր ուզեր ուրիշ «Քիշոթ» մը յօրինել — դիւրին գործ մը -, այլ՝ «Քիշոթ»ը: Անիմաստ է աւելցնել, թէ ան բնագրի մեքենական արտագրումը երբեք փորձած չէ. նպատակը ընդօրինակութիւնը չէր: Անոր հիանալի ձգտումը արտադրութիւնն էր այնպիսի էջերու, որոնք գուգադիպէին — բառ առ բառ եւ տող առ տող — Միկէլ տէ Սերվանթէսի էջերուն:

«Իմ նպատակս պարզապէս զարմանալի է», Սեպտեմբեր 30, 1934ին Պայոնէն կը գրէր ինծի: «Աստուածաբանական կամ բնագանցական ապացուցումի — արտաքին աշխարհը, Աստուած, պատահականութիւնը, տիեզերական ձեւերը — վերջնական եզրը պակաս նախընթաց եւ սովորական չէ, քան իմ բացայայտուած վէպս: Միակ տարբերութիւնը այն է, որ փիլիսոփաները իրենց գործի միջանկեալ հանգրուանները կը հրատարակեն հանելի հատորներով, իսկ ես վնոած եմ այդ հանգրուանները

² Փիէո Մենարի պատկերը ուրուագծելու երկրորդական նպատակը ունեցայ նաեւ: Բայց ինչպէ՞ս կրնայի համարձակիլ մրցակցելու այն ոսկեայ էջերուն հետ, զորս պարոնուհի տը Պաբուր կը պատրաստէ, ինչպէս կ'ըսեն ինծի, կամ Գարուուս Ուրբատի նուրբ եւ նշգրիտ մատիտին հետ:

կորուստի մատնել»։ Արդարեւ, տարիներու այդ աշխատանքը վկայող որեւէ սեւագիր գոյութիւն չունի։

Անոր պատկերացուցած սկզբնական մեթոտը յարաբերաբար դիւրին էր։ Սպաներէնը լաւ սորվիլ, կաթողիկէ հաւատքը վերագտնել, մաւրերուն կամ թուրքին դէմ պատերազմիլ, 1602-1918 թուականներու Եւրոպայի պատմութիւնը մոռնալ, Միկէլ տէ Սերվանթէս *ըլլալ*։ Փիէո Մենար ուսումնասիրեց այդ գործելակերպը (գիտեմ, որ ժէ. դարու սպաներէնին բաւական խորութեամբ կը տիրապետէր), բայց գայն մէկդի ձգեց՝ դիւրութեան պատճառով։ Ընթերցողը պիտի ըսէ՝ անկարելիութեան պատճառով։ Համաձայն եմ, բայց ձեռնարկումը անկարելի էր ի սկզբանէ եւ ասիկա նուազ շահեկանն էր՝ իրագործումի բոլոր անկարելի ձեւերուն շարքին։ Մենարին նուաստացուցիչ կը թուէր ժՁ. դարու ժողովրդական վիպասան *ըլլալը* Ի. դարուն։ Իրեն նուազ դժուար — ուստի եւ՝ նուազ հետաքրքրական — կ'երեւէր Սերվանթէս *ըլլալ* այս կամ այն կերպով եւ «Քիշոթ»ին հասնիլ, քան Փիէո Մենար մնալ եւ «Քիշոթ»ին հասնիլ՝ Փիէո Մենարի անձնական փորձառութեան ընդմէջէն։ (Այդ համոզումը, ի դէպ, պատճառ հանդիսացաւ, որ ան դուրս ձգէր «Տոն Քիշոթ»ի երկրորդ մասի ինքնակենսագրական նախաբանը։ Այդ նախաբանին ընդգրկումը պիտի նշանակէր ուրիշ կերպարի մը ստեղծումը — Սերվանթէս -, բայց նաեւ պիտի նշանակէր «Քիշոթ»ը ներկայացնել ըստ այդ կերպարին եւ ոչ թէ ըստ Մենարի, որ, բնականաբար, մերժեց այդ դիւրութիւնը)։ «Իմ ձեռնարկումս դժուար չէ, ըստ էութեան», կը կարդամ նոյն նամակի ուրիշ բաժնի մը մէջ։ «Բաւարար պիտի ըլլար անմահ *ըլլալ*՝ գայն իրագործելու համար»։ Արդեօք պէ՞տք է խոստովանիմ, թէ յաճախ կ'երեւակայեմ, որ ան գայն աւարտեց եւ որ կը կարդամ «Քիշոթ»ը, ամբողջ «Քիշոթ»ը, կարծէք թէ Մենարը մտածած *ըլլար*։ Քանի մը գիշեր առաջ, թերթատելով ԻՁ. գլուխը — որուն ան երբեք ձեռք չէր զարկած -, մեր բարեկամին ոնը եւ իր ձայնին նմանը նանչցայ այս բացառիկ նախադասութեան մէջ. “las ninfas de los ríos, la dolorosa y húmida ECO» [«գետերու յաւերժահարսերը, ցաւոտ եւ խոնաւ Արձագանգը»]։ Բարոյական եւ ֆիզիքական ածականներու ազդու այդ միաւորումը միտքս բերաւ Շէյքսպիրէն տող մը, գոր քննարկած էինք երեկոյ մը.

Where a malignant and a turbaned Turk...

Ինչո՞ւ նիշդ «Քիշոթ»ը, մեր ընթերցողը պիտի ըսէ։ Այդ նախասիրութիւնը անբացատրելի պիտի չըլլար սպանացիի մը պարագային, բայց անկասկած անբացատրելի է Նիմի խորհրդապաշտի մը մօտ՝ էապէս նուիրուած Փոյի, որ ծնանեց Պօտլէոնը, որ ծնանեց Մալարմէնը, որ ծնանեց Վալերինը, որ ծնանեց Էտմոն Թեսթը։ Վերոյիշեալ նամակը լոյս կը սփռէ այս կէտին վրայ. «“Քիշոթ”ը», կը լուսաբանէ Մենար, «գիս

խորապէս կը հետաքրքրէ, բայց ինծի չի թուիր, ինչպէ՞ս ըսեմ, անխուսափելի: Տիեզերքը չեմ կրնար պատկերացնել առանց Փոյի ձայնարկութեան՝

Ah, bear in mind this garden was enchanted!

կամ առանց “Bateau ivre”ի կամ “Ancient Mariner”ի, բայց գիտեմ, որ կրնամ գայն երեւակայել առանց “Քիշոթ”ի: (Բնականաբար, կը խօսիմ անձնական կարողութեանս, ոչ թէ երկերու պատմական արձագանգին մասին): “Քիշոթ”ը դիպուածական գիրք մըն է, “Քիշոթ”ը անհրաժեշտ չէ: Կրնամ կանխաւ մտածել անոր գրի առնումը, կրնամ գրի առնել՝ առանց իյնալու կրկնաբանութեան մէջ: Տասներկու-տասներեք տարեկանին կարդացի, թերեւս ամբողջութեամբ: Յետոյ ուշադիր կարդացած եմ որոշ գլուխներ, անոնք, զոր առայժմ պիտի չփորձեմ: Նաեւ ուսումնասիրած եմ միջնարարները, կատակերգութիւնները, “La Galatea”ն, օրինակելի նորավէպերը, անկասկած աշխատատար “Persiles y Segismunda”ն եւ “Viaje hacia el Parnaso”ն... “Քիշոթ”էն ընդհանուր յիշատակս, որ պարզեցուած է՝ մոռացումի եւ անտարբերութեան պատճառով, կրնայ համագոր ըլլալ չգրուած գիրքի մը անորոշ, անցեալ պատկերին: Տրուած ըլլալով այդ պատկերը (ոչ ոք կրնայ ատիկա խղմտօրէն մերժել ինծի), անվիճելի է, որ իմ խնդիրս աւելի դժուար է, քան Սերվանթեսի խնդիրը: Իմ պատրաստակամ նախակարապետս պատահականութեան գործակցութիւնը արհամարհած չէ. անմահ գործը կը յօրինէր քիչ մը à la diable՝ լեզուի ու ստեղծագործութեան ինքնակայ շարժումէն տարուած: Ես ստանձնած եմ անոր տարերային գործը տառացիօրէն վերականգնելու խորհրդաւոր պարտականութիւնը: Երկու հակադիր օրէնքներ կը դեկավարեն մենաւոր խաղարկութիւնս: Առաջինը կը թոյլատրէ ձեւապաշտ կամ հոգեբանական տարբերակներ փորձել. երկրորդը կը պարտադրէ զանոնք “բնատիպ” օրէնքին զոհաբերել եւ այդ ոչնչացումը տրամաբանել անհերքելի կերպով... Արուեստական այդ կապանքներուն պէտք է բնածին մէկ ուրիշը գումարել: Ժէ. դարու սկզբնաւորութեան “Քիշոթ”ի յօրինումը՝ տրամաբանական, անհրաժեշտ, թերեւս անխուսափելի ձեւնարկ մըն էր. Ի. դարու սկզբնաւորութեան՝ գրեթէ անկարելի: Ի գուր անցած չէ երեք հարիւր տարի, ծանրաբեռնուած՝ ամենաբարդ դէպքերով: Անոնց շարքին, սոսկ մէկը յիշելու համար՝ նոյնիման “Քիշոթ”ը»:

Ի հեճուկս այդ երեք արգելքներուն, Մենարի հատուածական «Քիշոթ»ը աւելի նուրբ է, քան Սերվանթեսի «Քիշոթ»ը: Վերջինս իր երկրի գաւառական աղքատիկ իրականութիւնը ասպետական պատումներուն կը հակադրէ՝ առանց մշակելու, մինչ Մենար Գարմէնի հողի «իրականութիւնը» կ’ընտրէ՝ Լեպանտոյի ճակատամարտի եւ Լոփէ տէ Վեկայի թատերախաղերու դարուն: Այդ ընտրութիւնը տեղական գոյնի ինչ երանգաւորումներ թելադրած կ’ըլլար Մօրիս Պառէսին կամ դոկտոր Ռոտրիկէս Լաոթային: Ամենայն բնականութեամբ, Մենար անոնցմէ խոյս կու տայ:

Գնչուական յատկութիւններ, նուանողներ, միաստիկներ, Փիլիպպոս Բ. կամ հաւատա-
քննութիւն կը բացակային իր երկէն: Ան տեղական գոյնը կ'անտեսէ կամ կ'արգիլէ:
Այդ քամահրանքը պատմավէպի նոր իմաստ մը ցոյց կու տայ: Այդ արհամարհանքը
Salammbon կը դատապարտէ անվերաբանելիօրէն:

Առանձին գլուխներու նկատառումը պակաս զարմանալի չէ: Օրինակ, քննենք առա-
ջին մասի ԼԸ. գլուխը, «որ կը պատմէ այն հետաքրքիր ճառին մասին, զոր Տոն Քի-
շոթ ըրաւ զէնքերու եւ գրականութեան մասին»: Յայտնի է, որ Տոն Քիշոթ (ինչպէս
Քեվետո՝ *La hora de todos*ի նմանօրինակ, աւելի ուշ ժամանակի հատուածին մէջ)
վէնը կը վնոէ ընդդէմ գրականութեան եւ յօգուտ զէնքերու: Սերվանթէս հին
գիւնուորական էր. իր վնիոր բացատրելի է: Բայց որ Փիէո Մենարի՝ *—La trahison des
clercs*ի եւ Պերթրանտ Ռասըլի ժամանակակից մարդ — Տոն Քիշոթը վերստին դիմէ
այդ մշուշոտ իմաստակութիւններուն...: Անոնց մէջ, Մատամ Պաշըլիէ տեսած է
հեղինակի հիանալի եւ տիպական ստորադասումը հերոսի հոգեբանութեան. այլք
(առանց որեւէ թափանցումի)՝ «Քիշոթ»ի մէկ *արտագրումը*, իսկ պարոնուհի տը Պա-
ֆուր՝ Նիցչէի ազդեցութիւնը: Զեմ գիտեր, թէ պիտի յանդգնիմ այդ երրորդ մեկնա-
բանութեան, զոր անհերքելի կը նկատեմ, չորրորդ մը աւելցնել, որ շատ լաւ կը հա-
մեմատի Փիէո Մենարի գրեթէ աստուածային համեստութեան հետ. անոր համակեր-
պած կամ հեզնական սովորութիւնը՝ գաղափարներ տարածելու, որոնք անոր նախ-
ընտրածներուն ճիշդ հակառակն են: (Յիշենք դարձեալ անոր պարսաւը Փօլ Վալերիի
դէմ՝ ժագ Ռըպուլի գերիրապաշտ վաղանցուկ թերթին մէջ): Սերվանթէսի եւ Մե-
նարի բնագրերը բառացիօրէն նոյնական են, բայց երկրորդը գրեթէ անհունապէս
աւելի հարուստ է: (Աւելի երկդիմի, պիտի ըսեն անոր հակառակորդները, բայց երկ-
դիմութիւնը հարստութիւն է):

Մենարի ու Սերվանթէսի «Տոն Քիշոթ»ներուն համեմատութիւնը յայտնութիւն մըն
է: Վերջինս, օրինակ, գրած է («Տոն Քիշոթ», առաջին մաս, իններորդ գլուխ).

... la verdad cuya madre es la historia, émula del tiempo, depósito de las acciones,
testigo de lo pasado, ejemplo y aviso de lo presente, advertencia de lo por venir.

[«...նշմարտութիւնը որուն մայրը պատմութիւնն է՝ ժամանակի նմանակ, արարք-
ներու շտեմարան, անցեալին վկայ, ներկային օրինակ եւ խորհրդատու, գալիքին ազ-
դարարութիւն»]:

Այդ թուարկումը, ժէ. դարուն գրուած՝ «հնարամիտ աշխարհական» Սերվանթէսի
կողմէ, պատմութեան սուկ հոետորական գովքն է: Մենար, փոխարէնը, կը գրէ.

... la verdad cuya madre es la historia, émula del tiempo, depósito de las acciones,
testigo de lo pasado, ejemplo y aviso de lo presente, advertencia de lo por venir.

[«...նշմարտութիւնը որուն մայրը պատմութիւնն է՝ ժամանակի նմանակ, արարքներու շտեմարան, անցեալին վկայ, ներկային օրինակ եւ խորհրդատու, գալիքին ազդարարութիւն»]:

Պատմութիւնը՝ նշմարտութեան «մայր»․ գաղափարը ապշեցուցիչ է: Ուիլիըմ ձէյմզի ժամանակակից Մենարը պատմութիւնը չի սահմաներ որպէս իրականութեան հարցապնդումը, այլ՝ որպէս անոր ծագումը: Ըստ անոր, պատմական նշմարտութիւնը պատահածը չէ, այլ ինչ որ կը կարծենք, որ պատահած է: Աւարտական դրոյթները — «ներկային օրինակ եւ խորհրդատու, գալիքին ազդարարութիւն» — անամօթաբար գործնապաշտ են:

Ոներու հակադրութիւնը նոյնպէս ընդգծուած է: Մենարի — ի վերջոյ՝ օտարական մը — հնատիպ ոնը որոշ արհեստականութիւն կը պարունակէ: Նոյնը չէ անոր նախակարապետին պարագան, որ առանց այլեւայլի իր ժամանակի խօսակցական սպաներէնը կը գործածէ:

Մտաւորական վարժանք չկայ, որ ի վերջոյ անպէտք չդառնայ: Սկզբնապէս, փիլիսոփայական վարդապետութիւն մը տիեզերքի նշմարտանման նկարագրութիւն մըն է․ տարիները կը թաւալին եւ փիլիսոփայութեան պատմութեան պարզ մէկ գլուխը կը դառնայ, եթէ ոչ՝ պարբերութիւն կամ անուն: Գրականութեան մէջ, այդ վերջնական ժամանցումը ա՛լ աւելի բացայայտ է: «Քիշոթ»ը՝ Մենար ինծի ըսաւ, հանելի գիրք մըն էր ամէն բանէ վեր․ ներկայիս՝ հայրենասիրական կենացներու, քերականական ամբարտաւանութեան, գայթակղեցուցիչ շքեղ հրատարակութիւններու առիթ մըն է: Փառքը անհասկացողութիւն մըն է, թերեւս՝ յոռեգոյնը:

Այդ ոչնչապաշտ դիտարկումները նորութիւն չեն, սակայն Փիէո Մենարի անոնցմէ բխեցուցած որոշումը ուշագրաւ էր: Ան վճռեց առաջին առնել մարդու բոլոր յոգնութիւններուն սպասող ունայնութեան ու ձեռնարկեց ամենաբարդ եւ ի սկզբանէ ապարդիւն նախաձեռնութեան մը: Նախագոյ գիրքի մը՝ իրեն խորթ լեզուով կրկնութեան, իր վարանումներն ու անձուն գիշերները նուիրեց: Սեւագրութիւնները բազմացուց, եւ հազարաւոր ձեռագիր էջեր յամառօրէն սրբագրեց ու պատռեց³: Թոյլ չտալով ոնէ մէկուն, որ բննէր զանոնք, յատուկ հոգ տարաւ, որ անոնք չգոյատեւէին իրմէ ետք: Անոնց վերականգնումը փորձած եմ՝ ի գուր:

³ Կը յիշեմ քառակուսի գծագրուած էջերով անոր տետրակները, սեւ ջնջումները, առանձնապատուկ տպագրական նշանները եւ միջատանման գիրը: Երեկոներուն կը սիրէր ելլել ու Նիմի արուարձաններէն քալել․ սովորութիւն ունէր տետրակ մը տանիլ իր հետ եւ գուարթ խարոյկ մը վառել:

Կը խորհիմ, որ ընդունելի է վերջնական «Քիշոթ»ը տեսակ մը ջնջագիր նկատել, որ մեր բարեկամին «նախընթաց» գրութեան հետքերը — աղօտ բայց ո՛չ անվերծանելի — պէտք է ցուացնէ: Դժբախտաբար, միայն երկրորդ Փիէո Մենար մը, նախորդին գործը շրջելով, պիտի կարենար այդ Տրովադաները շիրիմէն հանել ու վերակենդանացնել...

«Մտածել, վերլուծել, հնարել», ան գրած է նաեւ ինծի, «տարականոն արարքներ չեն, այլ խելքի սովորական շունչը կը ներկայացնեն: Այդ պաշտօնի պարագայական գործադրութիւնը փառաբանել, հին ու խորթ մտածումներ ամբարել, doctor universalish մտածածը կասկածոտ ապշուրեամբ յիշել, կը նշանակէ մեր անկենդանութիւնը կամ մեր բարբարոսութիւնը խոստովանիլ: Ամէն մարդ պէտք է ամէն գաղափարի հասու ըլլայ եւ կը հասկնամ, որ ապագային պիտի ըլլայ»:

Մենար, թերեւս ակամայ, ընթերցանութեան անշարժ եւ նախնական արուեստը հարստացուցած է նոր՝ դիտաւորեալ ժամանակավրիպումի եւ սխալ վերագրումներու թեքնիքով: Անվերջանալի կիրարկումի այդ թեքնիքը մեզ կը քաջալերէ «Ողիսական»ը կարդալ որպէս թէ «Ննէական»ին յաջորդած ըլլար, մատամ Անրի Պաշըլիէի *Le jardin de Centaure* գիրքը կարդալ որպէս թէ մատամ Անրի Պաշըլիէի պատկանէր: Այդ թեքնիքը ամենահանդարտ գիրքերը դիպուածներով կ'օժտէ: «Նմանութիւն Յիսուս Քրիստոսի»ն վերագրել Լուի Ֆերտինան Սելիցի կամ ձէյմզ ձոյսի՝ արդեօք այդ հոգեկան թոյլ կանխագգուշացումներուն բաւարար վերանորոգում մը չէ՞:

Նիմ, 1939